

DE COM A TORROELLA VA INICIAR-SE EL CULTE A SANTA CATERINA

Reculls històrics

Ens havíem preguntat molt sovint en quin temps remot es va originar a Torroella el culte a santa Caterina, ja que en aixecar-se el nou temple parroquial (a partir del 1305) i en el decurs de la seva fàbrica la santa no hi té cap capella ni altar.

És notòria la introducció de devocions a determinats sants, que, a les nostres comarques, van ésser portades per les predicacions de frares forasters, alguns provinents de les terres franques, d'altres vinguts del nord d'Àfrica, que portaven les seves relíquies, acollides i adorades pels pobles. Pel que fa a santa Caterina, creiem que l'inici a la seva devoció i al seu culte no va ésser amb aquest procediment.

Tota documentació anterior al segle XVII és inexistent; l'arxiu municipal fou destruït a principi d'aquell segle i quant al parroquial, l'anarquia marxista el va cremar prop del riu el juliol del trenta-sis. Sempre que es rebusca sobre la capella de la vall hem de recórrer a la història que en va escriure

Andreu Sàbat i als pocs documents que es conserven a l'arxiu, iniciat en la seva època. Aquella història, en fascicles o plec abandonats a la notaria de la vila, va trobar-la Josep Xaragai (1750); ell la va ordenar i recopiar.

En historiar un fet, una època i en aquest cas la capella i ermita, a més de les datacions de l'inici de la seva fàbrica, és bo conèixer els motius pels quals els nostres edils aixecaren la nova capella a la vall Petita.

Cal recular al segle XIV. És prou divulgat el flagell que va representar per als monestirs, especialment els de França, tant la guerra dels Cent Anys (contra Anglaterra) com les desastroses conseqüències del gran Cisma d'Occident, quan entre Avinyó i Roma es dirimia el pontificat entre dos i fins i tot tres pretendents sostinguts per les cases regnants i la noblesa.

La divisió de l'obediència de la cristiandat entre dos o tres papes va somoure els fonaments de la jerarquia eclesiàstica i portà el descrèdit dels seus representants; es promogueren excomunionis per tots els costats (fins i tot arribaren al rei aragonès). Mancava una autoritat que fos capaç de fer respectar les decisions. Aquesta lamentable divisió va durar uns quaranta anys (1378-1417) i va ser un veritable flagell per a l'església.

En el monestir de Montserrat hi havia priors nomenats pels diferents papes que es creien en legítima possessió del seu càrrec; això també passava en molts altres monestirs. Les desavinences i els partidismes van provocar la dispersió; per aquest motiu, apareixen a Torroella tres frares, com diu Sàbat:

"... dissidents de Montserrat, per rahó de la divisió de la Iglesia, trobaren dit lloc acomodat despres de cercar per muntanyes i terres, i començaren a fabricar la capella i ermita, obtinguent llicencia del Sr. Rei d'Aragó de qui era dita muntanya de Montgrí i n'es dita vila."

És desconegut quan els tres frares van ocupar la primigènia capella o cel·la de la vall Petita. Una data ens l'aporta la donació d'unes terres confrontants, feta per Caterina Mascaró el dia 29 d'octubre de 1392, i afegeix: *"... que novament s'havia construïda una capella o casa"*. Això ens manifesta que hi havia una construcció anterior. És de suposar que l'arribada dels benedictins és anterior a aquell 1392.

El cisma d'Occident

La corona catalano-aragonesa, la Generalitat, els militars i la noblesa van prendre partit pel papa d'Avinyó i es van separar del de Roma (1387).

Mentre el rei Pere, el Cerimoniós, s'havia desentès del conflicte, el seu successor, Joan I, declarava la seva adhesió al papa Climent VII, instal·lat a Avinyó. A la mort d'aquest, 22 cardenals van elegir Pere de Luna amb el nom de Benet XIII (26 de setembre de 1394); els catalans van demanar a Joan I empara al papa aragonès.

És prou coneguda la història d'aquests personatges que van disputar la tiara romana amb aferrissada lluita armada; amb excomunion, els sants pares anatemitzaven llurs contraris. Tot això va afectar les relacions i les possessions catalanes a Itàlia i a les Illes.

En aquelles conteses entre els papes van participar-hi un gran nombre d'empordanesos i, entre ells, gent de Torroella, al costat del papa Luna.

A final de segle, Ramon Dalmau, fill de Ramon de Torroella, era el cònsol primer de la vila. Eren familiars de Bernat Estruc, personatge rellevant, abat de Banyoles (i després de Sant Pere de Rodes) i capità d'una mesnada del papa d'Avinyó. Van participar en la defensa del palau papal i després en la fugida del mateix papa; segons expressió d'Estruc, passaren greus penalitats.

Per tant, no ens ha d'estranyar que aquells tres frares dissidents i partidaris del papa aragonès arribessin a Torroella i hi trobessin una acollida favorable; el rei, en darrera instància, va ser qui va donar el consentiment per aixecar a la vall una nova capella.

Drets de la Seu a la vall

Pere Ponç II, senyor de Torroella, havia donat a l'Església (1131) les dècimes i primícies sobre les terres novals. A l'Arxiu Diocesà, en els *Plecs de Possessions*, hi ha una referència dels drets que l'Església tenia sobre la vall:

"... in montanea Turricella, videlicet in loco Çaval et ça Valhaela...". (Lloc, la vall –Çaval– i la vall Petita –ça Valahela–).

Aquest delme el percevia, a l'igual d'altres, el bisbe, tot i que del de la vall n'era "batlle de sac" (procurador) el rector d'Ullà, que també recaptava el de Santa Maria del Palau, en el camí d'Empúries.

A la vall, el conreu de vinya i d'olivar havien donat sempre una considerable producció. Dos manantials abundants l'adollaven tot l'any. Un era la font Aribosa, que regava l'hort de la vall Petita; i l'altre era la font dels

Apòstols. El bisbat va mantenir els delmes fins al període de les desamortitzacions decretades per Medizàbal.

En l'exigua documentació diocesana sobre aquell paratge no es troba cap referència de la capella existent, sobre la qual s'aixecaria la nova.

Pel que fa a la devoció a la qual era dedicada aquella capella o cel·la, ens arrisquem a suposar que era a la Verge Maria. Fem aquesta suposició pel següent: la casa Tor, hisendats torroellencs de la petita noblesa, va fer donació a la capella del retaule denominat de la Mare de Déu de la Llet, obra de l'escola dels Serra i atribuïda a Francesc Serra (documentat entre 1351 i 1361), peça monumental en aquells dies per a una petita capella i que segurament ocuparia el capçal de l'altar major. El culte a la Mare de Déu estava estès a tota la contrada: el trobem a Santa Maria del Mar, a la del Palau, en dues capelles i altars de la parròquia (el de la Mare de Déu Antiga, fundada pels Santa Eugènia i continuada pels Llubià, i, d'aquest segle, el de Santa Maria). Per tant, aquell retaule no podia pertànyer a la parròquia.

Hi ha discrepàncies sobre l'autor del retaule, si va ser el pare Serra o el tercer dels seus fills, de nom també Francesc, al qual denominen "mestre de Torroella" (sembla que els experts en art, quan desconeixen l'autor d'una obra, el denominen "mestre" del lloc on apareix). Si l'autor va ser el fill Serra, el retaule es pot datar cap al final de segle o a començament del 1400, amb la qual cosa es pot dir que compartiria la capella amb la nova imatge gòtica de Santa Caterina.

La nostra opinió és que pertany a l'època del pare Serra, ja que no tindria sentit ofertar un retaule de la Verge a una capella en construcció i amb dedicació a santa Caterina.

Dedicació i culte

Hem manifestat que amb anterioritat al 1400 no tenim referències de la dedicació i el culte a un determinat sant; hem aventurat que ho fou a la Verge Maria.

L'any 1392, iniciades les obres, es fa donació d'un hort sense que s'esmenti la dedicació de la capella; el 1394, quan la filla de Ramon Torró condona una càrrega o censal sobre el lloc, tampoc no s'esmenta. És el 1403, quan els cònsols i el consell de la vila i els frares, davant de notari, convenen el govern de l'ermita i de la capella, amb les seves possessions, on per primera vegada s'esmenta la dedicació a la santa alexandrina.

La imatge primitiva

Rellegint l'obra de Sàbat, es dedueix la devoció i l'immens fervor que va tenir envers la santa. Emprant termes mariners, podríem dir que va ser el seu far i guia durant tota la seva vida. D'aquella imatge, expressa *"esser tant bella, que sembla ser feta mes per mans divines que humanes..."*.

Recordem la seva petita figura d'alabastre bellament policromada, tot i els ornaments de llauna amb què van carregar-la, de la qual el bo d'en Rafel Bou va deixar-nos l'única fotografia que es conserva.

Si es confirmés que era una talla de l'escola lleidatana del taller de Jaume Cascalls (per comparació amb altres imatges sortides dels mateixos tallers), podria datar-se entorn dels anys 1350-1400.

Les datacions coherents entre la probable fabricació de la imatge i el fet que els frares ja resideixen a la capella no es poden prendre per assenyalar la introducció del culte. La resolució segurament es va prendre a l'arribada dels frares a la vila i amb la determinació d'aixecar una nova capella. Tot i la manca de documents, podríem atrevir-nos a fixar-lo a l'última dècada del segle XIV.

Fotografia de la imatge d'estil gòtic (1390-1400), atribuïda al taller de Cascalls.

Devoció catalana vers el Sinaí i Santa Caterina

Per indagar la circumstància que va impulsar els cònsols a dedicar a la santa del Sinaí, a la qual no es donava culte a l'església parroquial (en aquells anys es bastia la nova fàbrica), la nova capella, hem de recular als temps de Pere el Cerimoniós, quan l'expansió catalana s'estenia fins als confins de la Mediterrània oriental.

Les relacions comercials amb l'Orient mitjà foren, tal vegada, el vincle que portà alguns mercaders provinents d'aquelles terres, o frares que de Terra Santa portaven relíquies de sants, a estendre el culte envers santa Caterina Alexandrina.

Rubió i Lluch, en l'estudi que fa sobre la *Crònica del Cerimoniós*, diu: "*un enfilall d'illes i arxipèlags, les Balears, Còrsega, Sardenya, Sicília, Malta, eren anelles de l'expansió mercantil catalana i les tres penínsules de l'antic mar llatí, els puntals i el teatre de la seva civilització i de la seva grandesa.*"

Els catalans negociaven en mercats d'Egipte, Síria, Xipre, Armènia, Anatòlia, Constantinoble, Grècia, Albània... Havien començat l'expansió a la darrereria del segle XIII. Al XIV són catalogats més de cinquanta-sis cònsols catalans a Damasc i Alexandria.

Retaule donat pels catalans al Sinaí. Any 1387.

L'any 1395 són registrades les sortides de tres galeres grosses cap al port de Beirut, des d'on el tràfic comercial s'endinsava per l'Orient mitjà.

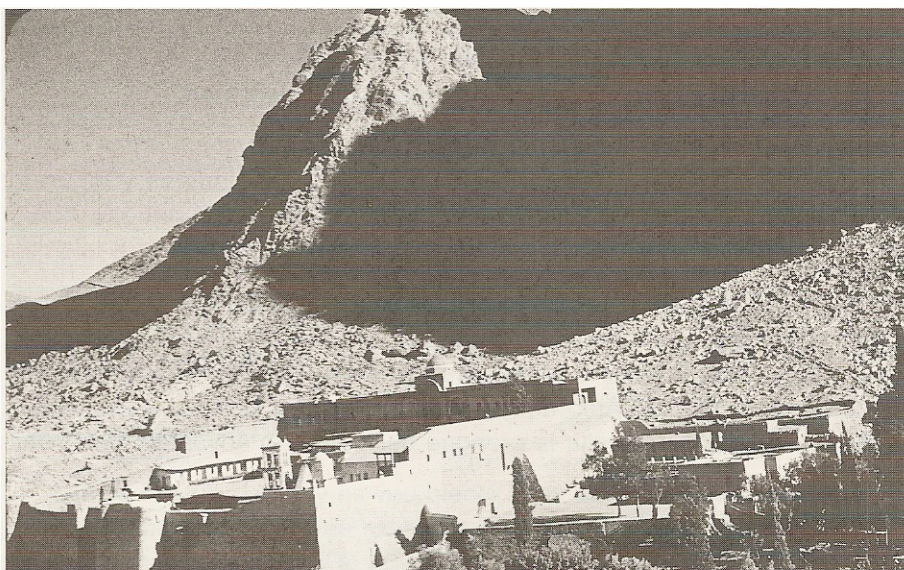
L'any 1387 el cònsol català Bernat Maresa, ciutadà de Barcelona, residia a Damasc; ocupava el càrrec per a tota Síria i Armènia. El seu nom ha subsistit en el retaule de santa Caterina que els catalans van oferir al monestir de la santa al Sinaí. Els escuts de Catalunya, Barcelona i del mateix donador figuren en els extrems del retaule.

El monestir del Sinaí està consagrat a santa Caterina i s'hi conserva el cos de la santa en un magnífic sarcòfag situat al costat de l'altar de la seva capella. El cos, segons una tradició, va ser transportat al lloc per mans angelicals des d'Alexandria, on fou martiritzada.

A Egipte hi havia instal·lada una nombrosa colònia catalana. A la ciutat d'Alexandria els comerciants catalans tenien l'hegemonia per sobre, fins i tot, de genovesos i venecians.

Torroella, en aquest període, viu una etapa florent. A la vila hi ha una indústria de draps, comerciants, armadors... que comercien amb mercats de tota la Mediterrània. Les relacions amb mercaders orientals els van posar en contacte amb la devoció a la santa.

El monestir del Sinaí

Monestir del Sinaí.

Un dia vam tenir coneixement que el Sr. Albert Vidal, prevere i canonge de la seu gironina, va visitar el monestir del Sinaí durant un viatge a Terra Santa. Vam demanar-li les seves impressions, per conèixer el cenobi que guarda zelosament les relíquies de la santa des de fa catorze segles.

La seva descripció captiva i convida a fer-hi un viatge, tant pel caràcter bíblic del lloc com per la grandiositat del monestir-fortalesa. Del retaule donat pels catalans, en va aconseguir una fotografia.

Explica com l'altar major està protegit per un baldaquí semblant al de la catedral de Girona, fet amb closques de tortugues i incrustacions de nàcar. A la dreta de l'altar, i en una urna d'alabastre, s'hi veuen les relíquies de santa Caterina.

El sepulcre és un sarcòfag, situat dintre de l'iconostasi i del presbiteri. Està flanquejat per dues imatges en mosaic amb l'efigie de l'emperador Justinià i la seva muller Teodora, que el van fer construir al segle VI, quan portaren les relíquies des d'Alexandria.

També Baltasar Porcel, en la seva obra *Els dies immortals*, descriu: *"l'encerclat gruixut, rectangle de muralla basta, amb portaló baix, gairebé amagat. Hi ha el torn, gros i tosc, que en èpoques de perill servia per entrar i sortir del recinte per damunt de la muralla, sense obrir la poterna. La minúscula mesquita, minaret de la mitja lluna agressiva: l'astúcia de construir-la devora l'església fou la que davant els musulmans va santificar el monestir salvant-lo.*

Mahoma fins i tot el recomanà, greu, al seu testament: "Si un monjo del Sinaí es refugia a la muntanya o al pla, a una caverna o a una vall o a una mesquita, jo seré a prop seu i el preservaré de qualsevol mal".

Tots els exèrcits en formació de combat, escamots de bandidatge, han passat per Santa Caterina respectant-la, temple bizantí, el més antic del món, fundat per Justinià, l'emperador il·lustre."

Santa Caterina, la seva primitiva imatge, la capella i ermita de la vall, durant segles han estat un vincle espiritual i de fe amb la vila; estudiosos i fidels n'han escrit riudes de tinta. Manca, però, la història definitiva dels retaules i de la fàbrica. Amb aquest avanç pretenem donar a conèixer les arrels per les quals Torroella la prengué per patrona i advocada dels seus fidels.

Josep Vert i Planas